

ڈاکٹر زاہد حسین دشتی

لیکچرار، شعبہ بلوچی، جامعہ بلوچستان، کوئٹہ

دردانہ

اسسٹنٹ پروفیسر تاریخ، گورنمنٹ ڈگری گرلز کالج سیٹلائٹ ٹاؤن، کوئٹہ

عبدالرازق

لیکچرار، شعبہ پاکستانی زبانیں، نمل اسلام آباد

بلوچی گالریج

Dr. Zahid Hussain Dashti

Lecturer, Department of Balochi, University of Balochistan, Quetta

Durdana

Assistant Professor, (History) Govt. Girls Degree College, Satellite Town, Quetta.

Abdul Raziq*

Lecturer, Department of Pakistani Languages, NUML, Islamabad

*Corresponding Author: araziq@numl.edu.pk

Balochi Idioms

Probably all languages have certain styles of expression that may have some hidden meaning commonly called idioms. These expressions contain some figurative meanings which can best be understood via linguistic context. Balochi Idioms are the layout of socio-cultural experiences which express much more in few words. However, their meaning is often figurative which may be understood only if one has certain conversational skills because in majority of cases Balochi idioms express complex ideas. For instance, saying that someone does not have enough competence, may idiomatically be expressed as “he or she is not the brightest star in the sky.” Such expressions are pretty enough to stimulate the readers and listeners alike. Appropriate Vocabulary beauties the communication. Idioms play a significant part in conveying the message with validity. They

best describe a situation where a word cannot. Besides, idiomatic expressions take the readers to abstract notions where they are likely to attach some connotative meaning to what they listen or read. Despite the fact that idioms are fond in all languages, some idioms are limited to specific regions and culture, they convey meaning that can't be expressed in simple sayings. This paper shall highlight the Importance of idioms and Balochi idioms. Balochi Idioms the beauty of Balochi language.

Key Words: *Balochi Idioms, Expressions, Read, Regions, Culture, Language.*

گالریچ مکسد مانا ہسب اے جتاہیں اے مزنیں راستی یے پدر کن انت۔ ایسی اے لبزی اے پکری مانا اے گیشینگ سک
لمی انت۔ گالریچ اے اردو اے (مجاورہ) اے انگریزی اے (Idiom) گشنت گالریچ اے ہاتر اے براہوئی اے بجازی اے گالبند کارمرز
انت۔ بلوچی زبان اے لبزانک اے دیروئی اے بلوچی گالریچ ہم دیروئی کننت۔ گالریچ گیشتر گپ اے مجلس اے کارمرز
بنت اے ہے رنگ اے شاعر اے نبشتہ کاروتی شاعری اے نبشتہانی تہ اے گالریچاں کارمرز کن انت۔ چہ زانکار اے پوکارانی ہیلاں
اے گپ گیش اتگ کہ زبان اے لبزانک اے گالریچانی مزنیں بستار اے ارزشتہ ہست۔ گالریچانی بزانت اے آہانی
نیام اے پرک اے پیر اے سر پد بوگ اے ہاتر اے یک ہیالے اے رنگ اے انت؛

مجاورہ انجیں لبزانی مچی انت کہ وشیں بزانتے اے رواج بوگ انت۔ آوتی اسلیں لبزانی
بزانت اے جتا انت اے دگہ درتچے اے لس بوگ انت، ہے گال اگان دور کنگ بہ بنت گدا
جتا مانے دینت۔ مثال، پوڑے بوگ، آپ اے کپگ، آزمان اے سر اے زیرگ، گوشاں گرگ،
توبہ اے زاری کنگ، پریات اے زاری کنگ، واب اے سر اے پروشگ، مکے وپگ، دمانے تاہیر
گرگ، دست اے پاد جنگ۔ مجاورہ زبان اے ساہ اے نہیں انت۔ آھیال اے لبیکہانی گواجا انت کہ وتی
راستیں گالانی بدل اے دگہ مانا اے بزانت یے دینت،^(۱)

بلوچی زبان اے لبزانک اے دیروئی اے گالریچانی رواج بوگ بندوک انت۔ ہے رنگ اے گالریچانی ردوم اے
دیروئی بلوچی زبان اے لبزانک اے دیروئی ہمگرچ انت۔ بلوچی گالریچ بلوچ راج اے ربیدگی بستار اے ہر جاہ اے ہمکن
انت۔ آراجی بندپتری نوبتانی ترانگ اے پرین انت۔ آہانی زبان شیر کن اے ارزان انت ایشانی پشت اے جتاہیں کتہ اے داستان
انت کہ آنیاد اے دیواناں براہ دار کن انت۔ بلوچی زبان بہ بیت یا لبزانک بلوچی گالریچ وتی بزانت، زانش اے
دانائی اے ڈروشم اے ہر جاہ رواج گرگ اے ہواری اے وتی لوٹ اے بستار اے گیش کنگ اے انت۔

گالریچ دوپاچہ دوے زیات لبزانی ردانت کہ لس مردم ۽ زبان ۽ ہر روج کارمرز بنت۔ گالانی اے ردوتی اسلیں ۽ لبزی مانا ۽ بدل ۽ جتاکیں گالبندی بزانت ۽ رواج گپیتنگ انت۔ محاورہ عربی ۽ لبزے کہ آئی ۽ نہ ۽ محور (نُجبل) کارمرز انت۔ ما اے نُشت کنیں کہ گالریچ زبان ۽ نُجلی دانک انت، کہ آگونڈ بوگ ۽ پد مز نہیں راستیاں دیما کاریت۔ اے لس زبانی تہرے،^(۲)

شاعر اس وقت شاعری ۽ جلوہ ناک ۽ زیبائی ۽ مدام گالریچاں کمک زرتگ۔ آہاں گالریچاں باز بستار داتگ نوں ہبر پک بوتگ کہ گالریچ ۽ اکبت درپشاک ۽ رُژنا انت۔

بلوچی گالریچانی سر ۽ پولکاری کم بوتگ۔ ہتیں نویدکاراں اصطلاح، گالوار ۽ گالریچ ۽ نیام ۽ پرک ۽ تپاوت ۽ گُرنج کنگ چوشک شے رگام ۽ کتاب ”بتل، گشتن ۽ گالبند“ انت آئی ۽ یہ محاورہ ۽ گالبند کارمرز کنگ کہ اے جوان نہ انت، گالبند اصطلاح ۽ ہاترا رواج گپیتنگ۔ محاورہ ۽ ہاترا بلوچی ۽ گالریچ لس انت۔ نحوٹ بخش صابر ۽ کتاب ۽ نام، بتل ۽ گالوار انت۔ آئی ۽ گالریچ ۽ جاہ ۽ گالوار زرتگ بلے گالوار ۽ ڈانکٹ ۽ ہاترا کارمرز بیت،^(۳)

گالریچ ۽ کسدی درشانی ۽ باز زیبائی ہست۔ گالریچ دو لبزانی ہواری ۽ باز جتاکیں مانا ۽ دنت کہ آئی ۽ لبزی مانا ۽ پرک ہست۔ مردم وقت ہر روچی اس گپ ۽ تران ۽ نبشتہ کار وقت نبشتا کانی بر اهداری ۽ گالریچاں کارمرز کن انت۔ گالریچ ہما گال گشتنت کہ آوتی راستیں لبزی مانا ۽ بدل ۽ گالبندی رنگ ۽ کارمرز بنت انچوشک کہ یہ درور، واد ۽ آرت ۽ برابر، یک چم ۽ چارگ، چمانی در آرگ، آستونکانی لاجچک، دل اشکران انت، آپ ۽ کپک، پاداں کپک، چم ۽ کپک، پونز ۽ بُرگ،^(۴)

بلوچ دگنیا ۽ بازیں ملک ۽ دمگاں جاہ مند ۽ آبات انت۔ ہسے رنگ ۽ ہر دمگ ۽ وقت لبزیات ۽ گالوار انت۔ بلوچی گالریچاں در گپجگ ۽ دیروٹی دیگ سک المی ۽ اژدوری انت، دانکہ ہر کس دومی ۽ گالوار ۽ لبزیات ۽ گالریچاں سر پد

۽ بیت۔

گینیں گالریچ اے رنگ ۽ انت، پہ درور؛

☆ آپ ۽ بوگ

☆ آپ ۽ نہ درگ

☆ آپ ۽ کپک

☆ آپ ۽ نہ دیگ

- ☆ آپ سر اسرگ
- ☆ آس مان دارگ

اردوسک کو ہمیں زبان نے نہ انت بلے آئی سر اکار باز بوتگ۔ بلوچی زبان شہ اردوہ باز کو کھن انت بلے آئی اردوہ مقابلہ دیمروئی نہ کنگ۔ زبان کو کھنی نوکی چہ زبان بلے گالریچاں پدرا انت اگاں زبان ہورتی سیل کنگ بہ بیت ہمک ہرچہ دپ در کیت محاورہ انت۔ بلوچی کر اگالریچانی ہر انگے ہست۔ اے پڑا پوکاری سک المی انت۔ بلوچی گالریچ بازوش د لکش انت“ (۵)

اگاں بتلے گالریچ نیام لبزنی چار چار تپاس کنگ بہ بیت گڑا بتل لبزانی کساس چہ گالریچ مقابلہ مستر انت۔ گالریچ دو یا سے لبز اں ہوا انت آہانی نیام چہ مانا بزانت پوک پیر ہست۔ گالریچ رنکیں پیش دری کتہ واکیہ نیست۔

گالریچ بابت کو اسانی کنگ انت کہ کہ محاورہ لغت تہ گپ پڑا سوال جواب کشت بلے اصطلاح تہ اے ہما ہاسیں گپ پڑا انت کہ آئی گال وتی پدیں مانا کارمرز نہ انت مثال کنگ ورگ سوگند ورگ تہ اولی جملہ ورگ وتی زاہری تجکیں مانا کارمرز بوتگ بلے دومی جملہ چوش نہ انت ہے ہاترا زانگ بیت کہ دومی لبز گالریچ انت۔ چہ محاورہ زانگ بیت کہ ایٹی لبزانی تہ چو بتل پیمانوکی آرگ نہ بیت۔ محاورہ اسلیں تجکیں مانا نہ بلکیں اصطلاحی مانا روان گپتگ انت۔ بلوچی زبان چہ وشیں گالریچ گنج انت۔ بلوچی اسلے گالریچی زبان نے۔ اے ردا باز کار کنگ لومیت دانکہ بلوچی چہ گیشاں گین گالریچ آہانی مانا بزانت دیما بیا انت“ (۶)

گالریچ درا میں گپ کتہاں گونڈ کنت۔ ملارستم گیشگیں ہتیں گالریچ اے رنگ انت، چوشکہ؛

- ☆ ”آپ چہ بن لرد بوگ۔
- ☆ آزمان سر ازورگ۔
- ☆ آستونکانی لاجچ۔
- ☆ بگو کی جنگ پونزہ برگ۔
- ☆ بور بوہ گریوگ۔
- ☆ بہت کپگ۔

- ☆ پادان کپک۔
- ☆ پدء پیش چارگ۔
- ☆ پیشکو نڈ جنگ۔
- ☆ پسوء توار۔
- ☆ پل آباد پل۔
- ☆ پونزء ر سینگ۔
- ☆ پری پری کنگ۔
- ☆ تاب ء ریس بوگ۔
- ☆ تاج سر ادینگ۔
- ☆ ٹپاں واد پر کنگ۔
- ☆ ٹک ء نشان کنگ۔
- ☆ ٹیلگ ء پیشد ارگ۔
- ☆ جان چو گول ء بوگ۔
- ☆ جہان ء سرازورگ۔
- ☆ جہل ء برز ء نام کپک۔
- ☆ چاپ ء چانپولی کنگ۔
- ☆ چم پہ چم ء میم نیاہگ۔
- ☆ چمانی ہچک۔
- ☆ چوتولگ ء اولاسگ۔
- ☆ چوتیر ء مان آہگ۔
- ☆ چوسمنڈ ء کوش ء دپ چچ بوگ۔
- ☆ دار دست ء بوگ۔
- ☆ دپ دزی کنگ۔

- ☆ دپ ماں دپ بوگ۔
- ☆ دپ پچ جنگ۔
- ☆ دپ دزگ۔
- ☆ دست پاد جنگ۔
- ☆ دل اشکران انت۔
- ☆ دل چو نید لزرگ۔
- ☆ دنتان در جنگ۔
- ☆ دیم ناپیں کنگ۔
- ☆ دیماہون پنگ۔
- ☆ زک پہ زک بوگ۔
- ☆ زگ نہ کنگ۔
- ☆ سر مر دے بڈ بوگ۔
- ☆ سو کلو دینگ۔
- ☆ سنٹ پہ سنٹ بوگ۔
- ☆ شپ جاہ روج جاہ بوگ۔
- ☆ لاپ لیٹ ورگ۔
- ☆ لائک بندگ۔
- ☆ وادے آرتے برابر۔
- ☆ ہالو ڈوہ۔
- ☆ یک چم چارگ۔“ (۷)

محاورہ زیات دو یا سے گالانی چچی انت۔ آ گلبندی رنگ عجتا بزانت دینت۔ آ زبان براہہ جلوہ
انت۔ زبان زانت پوکاراں اے نیمگ۔ گیسن کار کنگ لوٹ ایت۔ اے بابت زبان زانتانی ہیال اے رنگ

انت کہ محاورہ مانا، بزانت لوز بلدء جست ء جواب ء کارمرزانت۔ گالبندها سیں گال ء لبزانت کہ آوتی گالی ء اسلیں
مانا ء کارمرز نہ بنت“ (۸)

گیئیں ماناداریں محاورہ چوش انت، کہ؛

- ☆ ارس ء لپ بوگ۔
- ☆ آپ نہ ورگ۔
- ☆ آپ ء سر آئیک زندگی۔
- ☆ آپ ء کپنگ۔
- ☆ آس روک کنگ۔
- ☆ آس ماں دارگ۔
- ☆ آسگ کنگ۔
- ☆ بانگ پرمانینگ۔
- ☆ پدورند بوینگ۔
- ☆ پدء پیش چارگ۔
- ☆ پشو ء توار۔
- ☆ پلاباد ء پل۔
- ☆ پلار بوگ۔
- ☆ پنچ دیگ۔
- ☆ پوڑے بوگ ء آپ ء کپگ۔
- ☆ پوک بوگ۔
- ☆ پونزء گرگ۔
- ☆ پوٹی ء چنگ۔
- ☆ تاب ورگ۔
- ☆ تاج سرء دنگ۔

- ☆ تاک کپک۔
- ☆ تام ۽ کنگ۔
- ☆ ترشاپ کنگ۔
- ☆ تہ ۽ کپک۔
- ☆ ٹس ۽ مَس بُوگ۔
- ☆ ٹاہے جنگ۔
- ☆ نک کپک۔
- ☆ ٹہل کنگ۔
- ☆ نک ۽ نشان کنگ۔
- ☆ جان دزک۔
- ☆ جگراں کسنگ۔
- ☆ جگر سند کنگ۔
- ☆ جور ۽ ورگ۔
- ☆ جول ۽ جنگ۔
- ☆ جہان ۽ پہ سر ۽ زورگ۔
- ☆ جہل ۽ بُر ز ۽ نام کپک۔
- ☆ جگر ترک کنگ۔
- ☆ چاپ ۽ چانپولی کنگ۔
- ☆ چار پاد بُوگ۔
- ☆ چم ۽ ڍوپ کنگ۔
- ☆ چم ۽ چچ کنگ۔
- ☆ چہ چماں کپک۔
- ☆ چیلیک دنگ، (۹)

گالریچاں شوہاز کنگ، آہاں کتابی رنگ، آرگ، سک لوٹ، گزر انت دانکہ آ پہاژگ، ارواح بہ بنت۔
گپ، تران، وھد، گالریچانی کارمرزی وتی درور وت انت۔ آکماش، پیریں مردماں بازیا ت انت۔ لھتیں گالریچ
اے پیم انت، پوشکہ؛

- ☆ چڑ آن چڑ آن آئیگ۔
- ☆ ہاک شانی کنگ۔
- ☆ حر، جگ، ورگ۔
- ☆ حری، اہسی کنگ۔
- ☆ ہک کنگ۔
- ☆ حق، ہدا۔
- ☆ حلا، کنگ۔
- ☆ حون، پالائیگ۔
- ☆ حون، چماں، گریوگ۔
- ☆ ہونانی، شنیگ، بوئگ۔
- ☆ ہیمی، سر، باد، نیگ۔
- ☆ بہانہ، کنگ۔
- ☆ دار، دست، بوگ۔
- ☆ دام، کپگ۔
- ☆ دپ، ڈڑی، کنگ۔
- ☆ دست، وپ، کنگ۔
- ☆ دست، درا، نیگ۔
- ☆ دستانی، دل، کنگ۔
- ☆ دل، سرا، سنگ، ایر، کنگ۔
- ☆ دنقان، کھنڈ، گرم، نہ، کنگ۔

- ☆ دنتاں جُپت بوئیگ۔
- ☆ روجء نلک دیگ۔
- ☆ ریشء دست جنگ۔
- ☆ زہم گول دپء دارگ۔
- ☆ زردی ماں شانگ۔
- ☆ زبے ورگ۔
- ☆ زئءء زئڈ بوئیگ۔
- ☆ سبز بوگ۔
- ☆ سرء سدگ۔
- ☆ شارء پلوء بندگ۔
- ☆ شان کنگ۔
- ☆ شان و شرف دئیگ۔
- ☆ شپء شام نہ بوئیگ۔
- ☆ شتور دئیگ۔
- ☆ قبرء توار کنگ۔
- ☆ کریاب بوگ۔
- ☆ کورء لٹ بوہگ۔
- ☆ کیل کنگ۔
- ☆ گام کنگ۔
- ☆ گڈگء شریدار۔
- ☆ گلء بال بوگ۔
- ☆ گوش پونز کنگ۔
- ☆ گوشء بوٹے نہ ورگ۔

- ☆ گولو گرچ کنگ۔
- ☆ گرگ ءنہ درگ۔
- ☆ لاب ولانی کنگ۔
- ☆ لگوری کنگ۔
- ☆ لولارگ۔
- ☆ ماہیگ ءپ گندگ۔
- ☆ نام ءنہ گرے۔
- ☆ نان ءپہ لٹ جنگ۔
- ☆ ناوت بویگ۔
- ☆ ناہارے بوگ۔
- ☆ نظر بر کنگ۔
- ☆ وت دل ءزانگ۔
- ☆ وڈالی بوگ۔
- ☆ ہالو ءڈاہ۔
- ☆ یات ءکپنگ۔
- ☆ یک تل کنگ۔
- ☆ یک دپ کنگ۔
- ☆ یک شیک ءگوارگ،^(۱۰)

گالریچانی سیادی گوں زبان ءانت وھدیکہ زبان کنگ ءنہشتہ مہ بیت گڑا آ وھدے گوزگ ء گار ءبے گواہ بنت۔ گالریچ ء مانا ءزانت ابدمان انت۔ زند ءراستی بدل نہ بنت ہے وڑ ء گالریچانی کسد ءمانا د ائم انت۔ چہ زانکار ءپو لکارانی ہیالاں اے گپ پدرا انت کہ زبان ءلبزانک ء گالریچ مز نیں ارزشتے واھندا انت۔ محاورہ ء کار مرزبو تگیں لبزوتی بزانت ءبدل کن انت ءدگہ درتچے ءکار مرزبنت۔

گالریچانی سیادی گوں رسم و دواں ہم ہست انت۔ چہ ہاسیں دود و رواجہاں گالریچ جوڑ بنت و رواج گرانٹ۔ یہ اردو و مثال، (پانی اوندھنا) و گالریچ میت و راکل و کسارت کنگ و رداکار مرز بیت۔ بر صغیر پاک و ہند و مسلمان لوگاں اے دود بوتگ کہ میت و راقبرستان و برگ و وھد و آئی و لوگ و درائیں سامان و از باب آپ و دور دیگ بوتگ انت“ (۱۱)

محاورہ چو بتلانی پیم و زبان و بر اھداری و زیبائی و مزین کردے پیش دارانت۔ زانکار و پوکاراں اے نیگ و گیشیں کار کنگ لوٹ ایت۔ آتا مد ار و مانا دار انت۔ محاورہ و پشت و راستی و پنت و سوج ہست۔ ڈاکٹر خوشنود نیلو فر (2015) و قتی پکر و اے رنگ و درانگا زایت، چوشک؛

” زبان کے روزمرہ یا بول یا اسلوب بیان کا نام محاورہ ہے۔ لیکن روزمرہ اور محاورہ میں امتیاز نہ کرنے کے لئے محاورہ کے ایک محدود معنی مان لئے گئے ہیں۔ ادب محاورہ کا اطلاق خاص کر ان افعال پر ہوتا ہے جو کسی اسم کے ساتھ ملکر اپنے حقیقی معنوں کی بجائے محاورے کے معنوں میں استعمال ہوتے ہیں۔ مثلاً ”اتارنا“ کے حقیقی معنی شے کو اوپر سے نیچے لانے کے ہیں مثلاً گھوڑے سے سوار کو اتارنا، کھوٹی سے کپڑا اتارنا، کھوٹے سے پلنگ اتارنا، لیکن ان میں سے کسی کو بھی محاورہ قرار نہیں دیا جاسکتا کیونکہ ان میں اتارنا، حقیقی معنوں میں استعمال ہوا ہے، لیکن اس کے برعکس نقشہ اتارنا، نقل اتارنا، دل میں اتارنا، محاورات ہیں۔ کیونکہ اتارنا مجازی معنوں میں استعمال ہوئے ہیں“ (۱۲)

بر اھوئی بتل و گالریچ بر اھوئی زبان و چم و پونز انت۔ اے دوئیں زبان و لبز انت و بر اھداری و قتی در و روت انت۔

بتلانی پیم و گالریچ ہم زبان و دلکشی و ہواری و در اھیں مانا و گونڈ کنگ و وسیلہ انت۔ گالریچ سک کسان بلے آہانی مانا و بزانت مزین و شاہگان و ہمرائی و زیباء بر اھد ارانت“ (۱۳)

بلوچی لبز انت و چاگرد و گالریچ و کرد بستاری انت۔ اے گالریچ چہ ہزارانی سال و مھلوک و جھد و کوشستاں رواج گران و نوکیں اوبادگ و پد رتچ و سر بوتگ انت۔

گالریچانی پشت و بر اھداری لبزانی ہمرائی و زانش و دانائی ہست۔ اے زند و چاگرد و جتاہیں پہناتانی در شان انت۔ گالریچ و نیام و چچ تہمیں نوکی آرگ نہ بیت۔ اگاں لبز و سربنگ بوت گڑا آئی و گالبدی مانا و ڈروشم

بدل بیت۔ آنچوہ دیم کارمرز نہ بنت بلکیں المء آہانی کارمرزیء پشتء یک ماناؤ مکدء ہست۔ پیشء زمانگء بتلء گالریچ لس مردمء زبانء لس رواج گپتنگ انت۔ نوں دیماتنگیں دورء ایشانی رواج گرگ باز کم بیگ،، (۱۴)

گالریچ زبانء لبز انکء ارواہ انت۔ چہ زبانء لبز انکء دیمرویء رواج وتی پچارء مہم کنت بلوچی زبانء گالریچانی مز میں مڈیء ہر انکء ہست۔ آہانی سرا کار کنگء درستاں کتابی رنگء آرگء لوٹء گزر انت۔ بلوچی گالریچ کماشء پیریں ڈالانی دلء انت۔ اگاں آہاں دیم آرگ مہ بیت گڑا گالریچ کماشانی بیرانیء بے گواہء گار بنت۔

آسر

بلوچی محاورہ باز بستار دار انت۔ باہد انت نبشتہ کارء پوکار اے نیگء زیات دگوش بدینت۔ بلوچی زبانء زبانہ انکء در گیکجء آہاں نبشتہ رنگء سر کنگ باز اثروری انت۔ اگاں گالریچ رواج بگر انت گڑا لبز انکء زبان دیماروتء چریشیء دیمرویء قومء سوب مندی بیت۔ زبان بید گالریچء بے تام انت۔ گالریچ بلوچء مز میں مڈیء ہر انکء یے زانگ بنت۔ آہانی بابتء پوکاری المی انت۔ پرچکہ باز بلوچی محاورہ کماشء پیریں مردمانی سینگء انت۔ اگاں آہانی نیگء دگوش دیگ نہ بوت۔ گڑا باز بلوچی محاورہ آہانی مرگء پد گار بنت۔

سرشون

- ۱۔ قاسم، ایوب / کلمتی، غلام رسول، بلوچی نبشتہء رہندء بن رہند، سیدھاشمی ریفرنس کتابچہ، کراچی، ۲۰۱۷ء، تاکدیم، ۱۶۴
- ۲۔ نیلوفر، ڈاکٹر خوشنود، اردو محاورے، بک کارنر جہلم، پاکستان، ۲۰۱۵ء، تاکدیم، ۸
- ۳۔ نورل، نور محمد، گالریچء بتل، از مکار لبز انکی گل، پسنی، ۲۰۱۹ء، تاکدیم، ۱۲
- ۴۔ قحطانی، انور شاہ، نبشتہ انک، بلوچی زبانء بتلء محاورہ، مہتاک لبز انک، حب، جون، ۱۹۹۵ء، تاکدیم، ۱۳
- ۵۔ پنجگوری، عنبر، بلوچی زبانء بتل، ہوار، بلوچی زبانء ادب، ردء بند، اشیر عبدالقادر شاہوانی، بلوچی اکیڈمی، کونڈ، ۲۰۱۲ء، تاکدیم، ۴۱۳، ۴۱۲
- ۶۔ بامری، ڈاکٹر رمضان، گنج گوھر، سیدھاشمی ریفرنس کتابچہ، کراچی، ۲۰۰۸ء، تاکدیم، ۲۴
- ۷۔ رستم، ملا، لہتین گالریچ، دشت کھڈان، سہب، ۱۰ جنوری ۲۰۲۰

- ۸۔ قحطانی، انور شاہ، نمیشناک، بلوچی زبان و متل و محاورہ، مہتاک لبرائنک، حب، جون، ۱۹۹۵، تاکدیم ۱۳
- ۹۔ درین، بی بی، گلگدار، دشت کھڈان، اگست، ۲۰۲۰
- ۱۰۔ رستم، ملا، بہترین گالریج، دشت کھڈان، سہب ۱۰ ستمبر ۲۰۲۰
- ۱۱۔ براہوئی، ڈاکٹر عبدالرحمن، براہوئی اور اردو کا تقابلی مطالعہ، دومی چاپ، براہوئی اکیڈمی، کوئٹہ، ۲۰۱۳، تاکدیم ۳۰۴
- ۱۲۔ نیلوفر، ڈاکٹر خوشنود، اردو محاورے، بک کارنر جہلم، پاکستان، ۲۰۱۵، تاکدیم ۱۲
- ۱۳۔ ثناء، زینت، بلوچی ادب میں تنقید نگاری، بلوچی اکیڈمی، کوئٹہ، ۲۰۱۳، تاکدیم ۲۲۱
- ۱۴۔ پرکاڑی، نور احمد، براہوئی ادب، براہوئی اکیڈمی، کوئٹہ، ۲۰۱۶، ۲۱۲